

امکان سنجی ترویج کشت گلخانه‌ای در بین زنان روستایی بخش ورامین

داود ثمری

استادیار گروه ترویج و آموزش کشاورزی دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار

شهره سلطانی

دانشجوی دوره دکتری رشته ترویج و آموزش کشاورزی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات

غلامحسین حسینی‌نیا

مدرس دانشگاه

چکیده

کشت گلخانه‌ای، به عنوان نمادی از توسعه تکنولوژی در بخش کشاورزی سال‌هاست که در منطقه ورامین رواج پیدا کرده است. لیکن با گسترش کشت گلخانه‌ای، زنان از فعالیتهای کشاورزی کناره‌گیری نموده و مردان پیش‌تاز فعالیت‌های گلخانه‌ای شده‌اند. تحقیق حاضر با توجه به چالش‌های ایجاد شده در اثر این توسعه نامتوازن، شامل از بین رفتن ساختار نظام‌های بهره‌برداری، بیکاری و افزایش اوقات فراغت زنان روستایی، ضربه خوردن به اقتصاد خانواده و موارد مشابه انجام شد. در این تحقیق نظرات ۳۰+ نفر از بانوان و مردان روستایی این منطقه به عنوان نمونه مورد بررسی قرار گرفت. ابزار تحقیق، پرسش‌نامه‌ای بود که به روش مصاحبه تکمیل شده و تجزیه و تحلیل داده‌های حاصل با استفاده از نرم افزار SPSS/WIN صورت گرفت. نتایج تجزیه و تحلیل داده‌ها نشان داد که بانوان و مردان این منطقه، امکان مشارکت بانوان در کشت گلخانه‌ای را در حد "زیاد" برآورد کرده‌اند. زنان روستایی که جوان‌تر، با سوادتر، دارای منابع مالی کم‌تر و کم‌مشغله‌تر بوده و برای کار گروهی ارزش بیش‌تری قائل بوده‌اند، از زمینه مناسب‌تری برای اشتغال در فعالیتهای گلخانه‌ای برخوردار می‌باشند. بانوان روستایی، مهم‌ترین موانع خود را برای آغاز کشت گلخانه‌ای، به ترتیب اهمیت، عدم رضایت همسر و بی‌سوادی عنوان کرده‌اند. برای کاهش موانع مالی کشت گلخانه‌ای، حمایت مردان خانوار نیز ضروری است. با توجه به این‌که مردان خانوار بیش از همه در «خرید محل احداث گلخانه» و کم‌تر از همه در «اعطای سرمایه اولیه» آمادگی برای مشارکت دارند، بایستی ترتیبی اتخاذ شود تا بانوان روستایی بتوانند از سقف کمک‌های فنی - اعتباری و نیز تسهیلات ارزان قیمت در نظر گرفته شده بهره‌مند شوند. با توجه به نتایج تحقیق، ضروری است نسبت به برگزاری جلسات توجیهی به منظور آشنا کردن هرچه بیش‌تر مخاطبان و نیز جلب حمایت‌های بیش‌تر ایشان اقدام لازم به عمل آورد. همکاری و مشارکت مردان برای غلبه بر موانع کار نیز ضروری می‌باشد؛ لذا در ترویج کشت گلخانه‌ای، رهیافتی که در آن صرفاً زنان روستایی گروه هدف هستند، گزینه مناسبی نمی‌باشد.

واژگان کلیدی: زنان روستایی، کشت گلخانه‌ای، ترویج کشاورزی.

مقدمه

منطقه ورامین به علت وجود قابلیت‌ها و پتانسیل‌های بالا در زمینه فعالیت‌های کشاورزی، با تبدیل پتانسیل‌های بالقوه به بالفعل می‌تواند به یکی از قطب‌های مهم در کشاورزی تبدیل گردد. در این راستا یکی از محورهای اساسی توسعه اقتصادی و درآمدزایی، فعالیت‌های گلخانه‌ای است و با عنایت به این که امکان مشارکت و فعالیت بانوان نیز به عنوان یک پتانسیل بالقوه در فعالیت گلخانه‌ای در ناحیه مهیا می‌باشد و از طرف دیگر به علت نزدیکی به پایتخت، بازار تقاضا و مصرف بزرگ وجود دارد، ضروری است فعالیت گلخانه‌ای به عنوان یک الگوی ترویجی با تاکید بر فعالیت بانوان مورد توجه قرار گیرد و از پتانسیل‌های بالقوه ناحیه در جهت اشتغال و درآمدزایی استفاده گردد.

طبق نظر سازمان خوار و بار جهانی، زنان روستایی مسئولیت تهیه بیش از نیمی از غذای مردم دنیا را به عهده دارند و نقش برجسته‌ای در همه امور کشاورزی به عهده دارند. در کشورهای در حال توسعه، زنان بین ۶۰ تا ۸۰ درصد غذا را تولید می‌کنند و در تهیه غذای خانوارهای روستایی، تا ۹۰ درصد نقش دارند (ASIADHRA, 2007).

با توجه به این مهم، برنامه‌ریزی جهت جلوگیری از به حاشیه کشانده شدن زنان روستایی از بخش کشاورزی ضروری می‌نماید. آموزش زنان روستایی تا حدی اهمیت دارد که یکی از اصول جهانی ترویج این است که برنامه‌های ترویجی باید به طور مساوی در خدمت مردان و زنان قرار گیرد. (امیری اردکانی، ۱۳۸۵).

با توجه به جدید بودن موضوع، بررسی مطالعات قبلی انجام گرفته علاوه بر اشتغال بانوان به کشت گلخانه‌ای، در دو زمینه کلی‌تر تاثیر تکنولوژی بر اشتغال بانوان روستایی به کشاورزی و هم‌چنین کارآفرینی بانوان روستایی نیز صورت گرفته است. از جمله این مطالعات، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

یافته‌های تحقیق شفيعی و پورجاری (۱۳۸۴) نشان داد که در استان کرمان برداشت محصولات گلخانه‌ای اعم از خیار و گوجه‌فرنگی به شیوه سنتی و با دست انجام می‌شود. این کار عموماً به‌وسیله یک تا دو کارگر زن انجام می‌شود. بنابراین بانوان در بخشی از کار که تکنولوژی در آن دخالت ندارد مشارکت داشته‌اند؛ بعلاوه زنان نقشی در زمینه مدیریت گلخانه ایفا نمی‌کردند.

یافته‌های تحقیق شعبانعلی فمی و همکاران (۱۳۸۶) نشان داد که بین متغیر وضعیت تاهل، سرپرستی خانوار و مشارکت زنان روستایی در امور زراعی رابطه وجود دارد. زنان سرپرست خانوار روستایی به دلیل عدم وجود حامی، سطح پایین مکانیزاسیون و وضعیت اقتصادی نامناسب، میزان مشارکت بالاتری در فعالیت‌های نظام کشاورزی تلفیقی داشته‌اند.

مطالعه‌ای که در مورد پیامد به‌کارگیری تکنولوژی در زراعت برنج برای زنان شالیکار انجام شده است نشان داده‌است که پذیرش تکنولوژی‌ها با میزان فعالیت زنان کشاورز مزدبگیر رابطه منفی داشته‌است. هم‌چنین به‌کارگیری کمابین سبب کاهش فعالیت زنان خانوار و زنان شالیکار مزدبگیر در مرحله برداشت شده است (کرمی و منفرد، ۱۳۷۶).

نتیجه تحقیق امیری اردکانی (۱۳۸۵) نشان داد که جدی‌ترین موانع مشارکت زنان روستایی، موانعی هستند که ریشه در مشکلات فرهنگی دارند از جمله اشتغال زنان به کارهای سخت، تعداد زیاد فرزندان خانواده، بی‌سوادی و کم‌سوادی زنان و ممانعت مردان از مشارکت زنان.

فراواکاوی آزادی و کرمی (۱۳۷۶)، از نتایج ۹۱ مطالعه مختلف در زمینه اشتغال زنان در بخش کشاورزی نشان داده‌است که فراهم بودن تکنولوژی مناسب برای زنان روستایی، به‌کارگیری دانش بومی زنان روستایی، به‌کارگیری مروج زن، میزان آگاهی زنان، سیاست‌گذاری‌های مناسب برای زنان روستایی، توجه به نقش زنان

در توسعه پایدار، سازماندهی زنان روستایی، نیاز مالی زنان روستایی، با میزان مشارکت زنان رابطه مثبت داشته و موانع فرهنگی - سنتی با آن رابطه منفی داشته است.

تالی و تالی (۲۰۰۰) در پژوهشی تحت عنوان نیازهای آموزشی زنان روستایی ماهاراشترا، در هند برای مدیریت گلخانه‌ها نشان دادند که زنان بیش از هر چیز به آموزش سیستم کنترل آبیاری و کوددهی هوا نیاز دارند. حوزه دوم که زنان در آن به تعلیم نیاز داشتند عبارت بود از سازه‌ها، سیستم تهویه و خنک سازی. تعلیماتی که ضرورت ارائه آن‌ها از جانب زنان تایید نشد، عبارت بودند از: نحوه کشت و نگهداری محصول و آماده‌سازی بستر (Taley, Taley, 2000).

«الوا» و «یاهایا» در تحقیقی تحت عنوان تعیین نیاز زنان کشاورز به اطلاعات کشاورزی، که یک مطالعه موردی در شمال و مرکز نیجریه بود، به این نتیجه دست یافتند که زنان کشاورز اعم از زنان کشاورز شهری و روستایی نیاز به داشتن اطلاعات در حیطه کار خود دارند. به‌طور کلی، منبع عمده اطلاعات برای ایشان مروجان کشاورزی (%۹۲/۰۶)، رادیو (%۷۲/۰۱) و انجمن‌های زنان (%۵۱/۰۱) بوده است. همچنین این پژوهش نشان داد که بین نیازهای اطلاعاتی زنان کشاورز روستایی و زنان کشاورز شهری تفاوتی وجود ندارد (Olowu & Yahaya, 1998).

تحقیقات دیگر مانند تحقیق مهرابی (۱۳۷۶) و صابر (۱۳۸۱) نیز نشان‌دهنده اهمیت نقش زنان در کشاورزی، عوامل موثر بر توسعه کارآفرینی ایشان می‌باشد.

مواد و روش‌ها

جامعه آماری این تحقیق شامل همه بانوان و دختران روستایی بین سنین ۱۸ تا ۵۵ سال ساکن در مناطق روستایی شهرستان ورامین و نیز مردان خانوار ایشان می‌باشد که با توجه به فرمول کوکران از بین آن‌ها به ترتیب ۲۰۰ نفر زن و ۱۰۰ نفر مرد به‌طور تصادفی عنوان نمونه انتخاب و مورد مطالعه قرار گرفت. فرایند تحقیق در سال ۸۴-۱۳۸۳ انجام شد. ابزار تحقیق پرسش‌نامه‌ای بود که به روش مصاحبه تکمیل شد. روایی و پایایی پرسش‌نامه در حد مناسبی برآورد گردید. تجزیه و تحلیل داده‌های حاصل با استفاده از نرم افزار SPSS/WIN صورت گرفت.

نتایج و بحث

از آن‌جا که دو گروه زنان و مردان در این تحقیق مورد بررسی قرار گرفت، در این قسمت نظرات دو گروه به تفکیک می‌آید:

۱) دیدگاه بانوان منطقه

میانگین سن بانوان در نمونه آماری، تقریباً ۳۸ سال بود. شغل اصلی بیش‌تر بانوان (تقریباً ۸۵ درصد) خانه‌داری بوده، از نظر سطح سواد، بیش‌ترین فراوانی را افراد «در سطح ابتدایی» (%۴۰/۷) داشته‌اند، شغل اصلی همسر ۳۲/۲ درصد از پاسخ‌دهندگان، کشاورزی می‌باشد. سطح سواد همسر بیش‌تر آن‌ها سطح ابتدایی بوده است. هم‌چنین به‌طور متوسط ۲ ساعت از وقت خود را در انجام امور زراعی و باغی صرف می‌نمایند. ۳۷/۶۸ درصد پاسخ‌دهندگان عضو تعاونی روستایی هستند.

همان‌گونه که جدول ۱ نشان می‌دهد، پاسخ‌گویان امکان فعالیت بانوان در زمینه کشت گلخانه‌ای را در حد «زیاد» برآورد کرده‌اند. به‌طور کلی علاقه گروه هدف به کار گروهی «خیلی زیاد» است (نما: ۵)، با این

وجود به نظر می‌رسد که ایشان آماده ایفای نقش‌های مدیریتی در گلخانه نیستند (نما: ۳). در رابطه با انجام کار گلخانه‌ای در قالب خانوار، پاسخ‌های متفاوتی ارائه شده است و انحراف معیار رتبه‌ها در این جا بیش‌تر از همه موارد است. نما در این گزینه، «زیاد» می‌باشد، به این معنی که عموماً بانوان روستایی متمایل به انجام کار کشت گلخانه‌ای به صورت گروهی می‌باشند. اما بیش‌تر زنانی که همسر آن‌ها نیز گلخانه‌دار بوده و یا دارای تمکن مالی مناسب بودند، امکان مشارکت در فعالیت‌های گلخانه‌ای خانوار را کم برآورد کرده‌اند. در مقابل خانوارهای ضعیف‌تر از لحاظ اقتصادی، متمایل به انجام کار به صورت خانوادگی بوده‌اند. نتایج تحقیق اردکانی (۱۳۸۵) نیز موید این موضوع می‌باشد.

جدول ۱- دیدگاه‌های بانوان منطقه در رابطه با امکان فعالیت زنان روستایی در زمینه کشت گلخانه‌ای

ردیف	امکان فعالیت زنان روستایی در زمینه کشت گلخانه‌ای	نما	میانگین رتبه‌ها	انحراف معیار رتبه‌ها
۱	اشتغال گروهی زنان در زمینه کشت گلخانه‌ای	۵	۳/۸۴	۱/۰۹
۲	فعالیت بانوان منطقه در زمینه کشت گلخانه‌ای	۴	۳/۸۸	۰/۹۰
۳	کشت گلخانه‌ای در قالب خانوار	۴	۳/۹۵	۱/۱
۴	ایفای نقش مدیریتی زنان در گلخانه	۳	۳/۰۲	۰/۸

۵: خیلی زیاد، ۴: زیاد، ۳: متوسط، ۲: کم، ۱: خیلی کم

مهم‌ترین عامل موثر در اشتغال به کشت گلخانه‌ای به زعم اکثریت پاسخ‌دهندگان، عشق و علاقه به کارهای گلخانه می‌باشد (نما: ۵، میانگین رتبه‌ها: ۳/۶۴) کم‌اهمیت‌ترین عامل انگیزنده، کسب تجربه و تخصص می‌باشد. نقش ترویج در این جا می‌تواند تقویت سایر عوامل انگیزنده در مخاطب باشد. به‌طور مثال نیاز به کسب دانش و تجربه و اهمیت آن بایستی برای زنان روستایی روشن شود.

جدول ۲ - عوامل انگیزنده برای اشتغال به کشت گلخانه‌ای

ردیف	عوامل انگیزنده	نما	میانگین رتبه‌ها	انحراف معیار رتبه‌ها
۱	عشق و علاقه به کارهای گلخانه	۵	۳/۶۴	۱/۴۹
۲	داشتن زمین و آب محدود	۴	۳/۵۴	۱/۱۰
۳	کسب درآمد خوب	۳	۲/۷۷	۰/۹۳
۴	به دست آوردن موقعیت اجتماعی مناسب	۳	۲/۷۲	۱/۲۲
۵	کسب تجربه و تخصص	۳	۲/۶۷	۰/۹۴

۵: خیلی زیاد، ۴: زیاد، ۳: متوسط، ۲: کم، ۱: خیلی کم

طبق یافته‌های تحقیق در جدول ۳، مهم‌ترین مانع کشت گلخانه‌ای از دیدگاه بانوان، «عدم رضایت شوهر» می‌باشد (نما: ۵، میانگین رتبه‌ها: ۳/۷۹). دومین مانع عمده، بیسوادی است (نما: ۵، میانگین رتبه‌ها: ۳/۳۳) کم‌اهمیت‌ترین مانع، بالارفتن سن می‌باشد. (نما: ۲، میانگین رتبه‌ها: ۳/۱۳). نتایج تحقیق اردکانی نیز نشان داد که ممانعت شوهر از مشارکت زن، یکی از عوامل فرهنگی محدودکننده مشارکت زنان روستایی می‌باشد. عامل بی‌سوادی نیز در تحقیقات فمی و همکاران (۱۳۸۶) و همچنین اردکانی (۱۳۸۵) و بسیاری از تحقیقات مشابه به عنوان مانع مشارکت زنان روستایی ذکر شده است.

جدول ۳- موانع اشتغال بانوان روستایی به کشت گلخانه‌ای

ردیف	موانع اشتغال بانوان روستایی به کشت گلخانه‌ای	نما	میانگین رتبه‌ها	انحراف رتبه‌ها	معیار
۱	عدم رضایت همسر	۵	۳/۷۹	۱/۲۱	
۲	بیسوادی	۵	۳/۳۳	۱/۳۸	
۳	عدم تجربه امور مشارکتی	۴	۳/۱۵	۱/۱۷	
۴	عدم تجربه امور مشارکتی	۴	۳/۱۵	۱/۱۷	
۵	تعداد زیاد بچه	۳	۳/۲۲	۱/۰۲	
۶	عدم حمایت	۳	۲/۹۳	۱/۱۷	
۷	مهاجرت مردان و افزایش حجم سرپرستی خانوار	۳	۳/۰۳	۱/۱۳	
۸	تجارب منفی حاصل از شکست‌های قبلی	۳	۲/۹۷	۱/۵۷	
۹	بالارفتن سن	۲	۳/۱۳	۱/۲۹	
۱۰	حجم بالای فعالیت‌های منزل	۲	۳/۲۷	۱/۰۹	

۵: خیلی زیاد، ۴: زیاد، ۳: متوسط، ۲: کم، ۱: خیلی کم

کم‌ترین نیاز زنان به کمک در مرحله انتخاب محل احداث گلخانه بیان شده است. (نما: ۱، میانگین رتبه‌ها: ۲/۲۳) بیش‌ترین نیاز به کمک در «خرید محل احداث گلخانه» اظهار شده است (نما: ۴، میانگین رتبه‌ها: ۲/۹۸)

جدول ۴- نیاز زنان روستایی به کمک در مراحل مختلف کشت گلخانه‌ای

ردیف	نیاز به کمک در مراحل مختلف کشت گلخانه‌ای	نما	میانگین رتبه‌ها	انحراف رتبه‌ها	معیار
۱	خرید محل احداث گلخانه	۴	۲/۹۸	۱/۲۳	
۲	دریافت وام و تسهیلات	۴	۲/۸۲	۱/۲۶	
۳	خرید ادوات احداثی گلخانه	۳	۲/۷۷	۱/۳۲	
۴	اخذ مجوز گلخانه	۳	۲/۷۴	۱/۲۹	
۵	خرید نهاده‌ها و ابزار اولیه تولید گلخانه‌ای	۳	۲/۹۷	۰/۹۲	
۶	احداث گلخانه و تجهیز آن	۳	۳/۱۳	۱/۰۵	
۷	آماده‌سازی بستر کاشت	۲	۲/۷۲	۱/۲۴	
۸	بازاریابی و بازاریابی	۲	۲/۹۱	۱/۲۸	
۹	انتخاب محل احداث گلخانه	۱	۲/۲۳	۱/۴۱	

۵: خیلی زیاد، ۴: زیاد، ۳: متوسط، ۲: کم، ۱: خیلی کم

مهم‌ترین روش برای دریافت اطلاعات در زمینه کشت گلخانه‌ای از نظر بانوان، مراجعه کارشناس به گلخانه می‌باشد (نما: ۴، میانگین رتبه‌ها: ۳/۵۴) تحقیق الوا و یاها یا در نیجریه نیز نشان داد که مهم‌ترین مرجع اطلاعات مروجین کشاورزی می‌باشند. روشی که کم‌تر از همه به آن اشاره شده است، استفاده از اطلاعات گلخانه‌داران دیگر منطقه می‌باشد. (نما: ۲، میانگین رتبه‌ها: ۲/۹۰)

جدول ۵- روش‌های مناسب دریافت اطلاعات در زمینه کشت گلخانه‌ای برای زنان روستایی

ردیف	نیاز به کمک در مراحل مختلف کشت گلخانه‌ای	نما	میانگین رتبه‌ها	انحراف معیار رتبه‌ها
۱	مراجعه کارشناس به گلخانه	۴	۳/۵۴	۰/۹۳
۲	دوره‌های آموزشی ترویجی	۳	۳/۱۵	۱/۱۷
۳	نشریات ترویجی	۳	۲/۹۵	۰/۸۹
۴	به واسطه مردان خانواده	۳	۳/۲۹	۱/۰۷
۵	بازدید از گلخانه‌های دیگر	۳	۲/۹۵	۰/۹۳
۶	گلخانه‌داران دیگر منطقه	۲	۲/۹۰	۱/۰۲

۵: خیلی زیاد، ۴: زیاد، ۳: متوسط، ۲: کم، ۱: خیلی کم

با توجه به اطلاعات جدول ۵، بهترین روش برای ارائه اطلاعات به گلخانه‌داران، مراجعه کارشناس یا مروج به گلخانه می‌باشد. بسیاری از اطلاعات را نیز زنان از همسران خود دریافت می‌نمایند. بیشترین نیاز به آموزش در رابطه با اطلاعات مربوط به بازاریابی محصول عنوان شده است (نما: ۴، میانگین رتبه‌ها: ۳/۱۴) این یافته‌ها نشان‌دهنده اطلاع و نگرانی بانوان روستایی در رابطه با بازار فروش محصولات گلخانه‌ای می‌باشد که به خودی خود نشان‌دهنده آگاهی بانوان روستایی از مسایل و مشکلات این حرفه می‌باشد. در نهایت، نیاز آموزشی که کم‌اهمیت‌تر بوده است، نحوه تهیه نهاده‌ها می‌باشد (نما: ۱، میانگین رتبه‌ها: ۱/۸۸).

جدول ۶- نیاز به آموزش در رابطه با کشت گلخانه‌ای

ردیف	مرحله	نما	میانگین رتبه‌ها	انحراف معیار رتبه‌ها
۱	اطلاعات پیرامون بازار آینده محصول انتخابی	۴	۳/۱۴	۱/۳۳
۲	انتخاب نوع محصول برای کشت	۴	۲/۸۳	۱/۱۳
۳	روش‌های کاهش هزینه‌های غیر ضروری	۴	۲/۸۵	۱/۴۱
۴	شیوه‌های بسته بندی	۴	۲/۶۰	۱/۲۵
۵	نگهداری صحیح فضای گلخانه	۴	۳/۰۲	۱/۲۶
۶	نحوه دریافت وام و اعتبارات مورد نیاز	۳	۲/۷۵	۱/۱۷
۷	تهیه زمین مناسب	۳	۳/۰۳	۱/۲۹
۸	راه‌های کاهش خطرپذیری تولید محصولات (بیمه و خدمات)	۳	۲/۸۷	۱/۱۹
۹	ثبت اطلاعات در مراحل تولید (اعم از هزینه‌ها، میزان اعتبارات)	۳	۳/۱۰	۱/۰۴
۱۰	نقش و تاثیر واسطه‌ها در تولید محصولات و راه‌های حذف	۳	۳/۱۱	۱/۳۰
۱۱	روش‌های کنترل فرایند تولید محصول برای کنترل کیفیت و حفظ بازاریابی محصول	۳	۲/۸۷	۱/۲۴
۱۲	روش‌های مناسب حمل و نقل	۳	۳/۰۰	۱/۳۲
۱۳	بازارهای محلی، منطقه‌ای و بین‌المللی فروش محصولات	۳	۲/۸۸	۱/۰۹
۱۴	شیوه‌های بازاریابی صحیح	۳	۳/۱۲	۱/۱۸
۱۵	شیوه‌های مناسب استفاده از منابع مالی و اعتباری در دسترس	۳	۲/۶۸	۱/۲۳
۱۶	نحوه بیمه محصولات	۳	۲/۶۹	۱/۳۷
۱۷	نحوه احداث گلخانه	۳	۲/۸۹	۱/۳۱
۱۸	آشنایی با نحوه تهیه تهیه ابزار آلات مناسب جهت تولید	۲	۲/۹۷	۱/۴۰
۱۹	شیوه‌های حسابداری مزرعه	۲	۲/۹۳	۱/۳۶
۲۰	شیوه‌های مدرن کاشت محصولات جهت افزایش تولید	۲	۳/۱۰	۱/۳۱
۲۱	اصول فنی کاشت و داشت گلخانه‌ای (از نظر حرارت، رطوبت، آبیاری، خاک)	۲	۲/۸۱	۱/۱۸
۲۲	نحوه تهیه نهاده	۱	۱/۸۸	۱/۵۰

۵: خیلی زیاد، ۴: زیاد، ۳: متوسط، ۲: کم، ۱: خیلی کم

در مورد نوع محصول مناسب، ۳۵/۱۷ از بانوان درصد خیار را محصول مناسبی دانسته‌اند. بعد از آن گوجه مناسب‌ترین محصول عنوان شده است. برخی نیز (حدود ۶ درصد) گزینه «همه محصولات درآمد زا» را انتخاب کرده‌اند.

۲) دیدگاه مردان منطقه

میانگین سن مردان در نمونه آماری، تقریباً ۴۳ سال بود. ۵۸/۸ درصد از پاسخ‌گویان، کشاورزی را شغل اصلی خود دانسته و ۴۱/۲ درصد از ایشان، شغل اصلی خود را غیر کشاورزی بیان کرده‌اند. نمونه مورد مطالعه، دارای تحصیلات «در سطح راهنمایی» بوده و به‌طور متوسط، سابقه فعالیت گلخانه‌داران و یا کارگران گلخانه در کشت گلخانه‌ای، ۲/۸ سال می‌باشد. بیش‌ترین محصولی که در گلخانه کشت می‌شود، خیار (۴۲ مورد) بوده است.

نظرسنجی در مورد موافقت مردان با کارکردن همسر در قالب کشت گلخانه‌ای، نشان داد که اکثر افراد یعنی ۸۶/۹ درصد از افراد با این امر موافقت داشتند. همچنین ۸۰ درصد از مردان با کارکردن دختر خود موافقت داشته‌اند. این در صورتی است که زنان، مهم‌ترین مشکل خود را عدم رضایت همسر عنوان نموده‌اند. نظرسنجی در مورد موافقت مردان با مشارکت همسر خود در کلاس‌های آموزشی که منجر به ایجاد درآمد برای خانوار می‌شود، نشان داد که اکثر افراد یعنی ۸۷/۱ درصد با این امر موافقت داشتند. همچنین ۸۰ درصد از پاسخ‌گویان با مشارکت دختران خود در کلاس‌های آموزشی که منجر به ایجاد درآمد برای خانوار می‌شود موافق هستند. با توجه به این یافته، در صورت توجیه سودآور بودن کشت گلخانه‌ای، زنان در رابطه با شرکت در کلاس‌های آموزشی - ترویجی مربوطه، با ممانعت همسر رو به رو نخواهند شد. نظرسنجی در مورد دیدگاه مردان در رابطه با ارزش اقتصادی کار زن نشان داد که ۸۵/۹ درصد از ایشان کار زن را در منزل دارای ارزش اقتصادی می‌دانند.

بیش‌تر افراد (۶۵/۴۳ درصد) شغل کارمندی را برای بانوان و دختران خود ترجیح می‌دهند، ۱۹/۷۵ درصد خانه‌داری، ۴/۹۳ درصد کشاورزی، ۳/۷ درصد کمک به همسر در گلخانه‌داری، ۱/۲۳ درصد قالی بافی و در نهایت ۱/۲۳ درصد، همه مشاغل پر بهره و بدون ضرر را به عنوان شغل‌های مناسب برای بانوان و دختران اظهار کرده‌اند.

در پاسخ به این سوال که در مراحل مختلف احداث گلخانه چقدر آمادگی کمک به بانوان را دارید، پاسخ‌گویان به‌طور کلی آمادگی زیادی را نشان دادند. مقایسه جدول ۴ با جدول ۷ نشان می‌دهد که میزان آمادگی مردان برای کمک، بیش از نیازی است که توسط زنان اعلام شده است. در مراحل «انتخاب محل گلخانه»، «خرید محل احداث گلخانه»، «خرید ادوات احداثی گلخانه»، «تجهیز گلخانه»، «خرید نهاده‌ها و ابزار مورد نیاز در فرایند تولید گلخانه‌ای» و «بازاریابی و بازار رسانی»، آمادگی در حد زیاد بود (نما: ۴). مردان بیش از همه در «خرید محل احداث گلخانه» مشارکت خواهند داشت (میانگین رتبه‌ها: ۳/۹۱) و کم‌تر از همه در اعطای سرمایه اولیه (میانگین رتبه‌ها: ۳/۴۰).

نتایج بررسی مشکلات پیش روی زنان برای کشت گلخانه‌ای از دیدگاه مردان منطقه نشان داد که به زعم مردان، «دریافت وام و تسهیلات»، به عنوان مهم‌ترین مشکل عنوان شده و مشکلی که از همه کم‌تر اهمیت داشته است، «عدم رضایت همسر» بوده است.

جدول ۷- آمادگی مردان برای کمک به زنان در مراحل مختلف کشت گلخانه‌ای

ردیف	نیاز به کمک در مراحل مختلف کشت گلخانه‌ای	نما	میانگین رتبه‌ها	انحراف معیار رتبه‌ها
۱	انتخاب محل احداث گلخانه	۴	۳/۸۳	۱/۱۴
۲	خرید محل احداث گلخانه	۴	۳/۹۱	۰/۹۴
۳	خرید ادوات احداثی گلخانه	۴	۳/۷۳	۱/۱۲
۴	احداث گلخانه و تجهیز آن	۴	۳/۷۰	۱/۰۸
۵	خرید نهاده‌ها و ابزار اولیه تولید گلخانه‌ای	۴	۳/۷	۱/۱۱
۶	بازاریابی و بازار رسانی	۴	۳/۵۶	۱/۱۶
۷	اخذ مجوز گلخانه	۳	۳/۵۷	۱/۱۱
۸	دریافت وام و تسهیلات	۳	۳/۴۴	۱/۰۷
۹	آماده‌سازی بستر کاشت	۳	۳/۴۸	۱/۱۳
۱۰	تامین سرمایه اولیه	۳	۳/۴۰	۱/۱۲

۵: خیلی زیاد، ۴: زیاد، ۳: متوسط، ۲: کم، ۱: خیلی کم

۳) ارتباط همبستگی بین متغیرها، دیدگاه هر دو گروه بانوان و مردان منطقه

به منظور بررسی روابط بین متغیرهای تحقیق، به لحاظ نوع متغیرها، از ضریب همبستگی اسپیرمن استفاده گردید. ارتباط برخی از متغیرها در جدول ۸ آمده است.

جدول ۸ - رابطه بین متغیرهای تحقیق

متغیر اول	متغیر دوم	ضریب همبستگی اسپیرمن (r)	سطح معنی‌داری (P)
میزان پذیرش کشت گلخانه‌ای	میزان ارزشمند بودن کار گروهی برای فرد	۰/۴۲۷	۰/۰۰۰
میزان پذیرش کشت گلخانه‌ای	تعداد دام و طیور	-۰/۴۴۰	۰/۰۰۰
میزان پذیرش کشت گلخانه‌ای	میزان زمین زراعی زیر کشت خانواده	-۰/۴۵۸	۰/۰۰۰
میزان پذیرش کشت گلخانه‌ای	میزان زمینهای باغی	-۰/۳۴۸	۰/۰۰۱
میزان پذیرش کشت گلخانه‌ای	میزان دارا بودن ابزار و ادوات صنایع دستی	-۰/۲۵۸	۰/۰۰۰
میزان پذیرش کشت گلخانه‌ای	ساعات کل اشتغال روزانه زن روستایی	۰/۲۰۵۰	۰/۰۰۵
میزان پذیرش کشت گلخانه‌ای	میزان موانع موجود بر سر راه اشتغال	-۰/۳۲۹۰	۰/۰۰۰
میزان پذیرش کشت گلخانه‌ای	میزان نیاز به آموزش	۰/۱۵۳	۰/۰۴۸
میزان پذیرش کشت گلخانه‌ای	میزان نیاز به کمک مردان خانواده در امور کشت گلخانه‌ای	۰/۰۵۴	۰/۴۶۵
میزان پذیرش کشت گلخانه‌ای	سواد	۰/۱۷۵	۰/۰۱۴
میزان پذیرش کشت گلخانه‌ای	سن	-۰/۰۶۲	۰/۳۹۰
میزان نیاز به آموزش	سن	۰/۷۰۴	۰/۰۰۰
میزان نیاز به آموزش	سواد	۰/۱۷۷	۰/۰۱۹

بین میزان ارزشمند بودن کار گروهی برای زن روستایی و میزان پذیرش کشت گلخانه‌ای توسط وی رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد. یعنی بانوان روستایی که برای کار گروهی ارزش بیشتری قائل بوده و به آن اعتقاد دارند از زمینه مناسب‌تری برای اشتغال در فعالیت‌های گلخانه‌ای برخوردار می‌باشند.

هم‌چنین بین میزان زمین زیر کشت و تعداد دام و طیور تحت مالکیت زن روستایی و خانواده‌اش و میزان پذیرش کشت گلخانه‌ای توسط وی رابطه منفی و معنی‌داری وجود دارد. به عبارت دیگر بانوان روستایی که خانواده آن‌ها از زمین بیشتر، تعداد بیشتری دام و طیور برخوردار می‌باشند به دلیل این که رسیدگی به آن‌ها مشغله زیادی را برای ایشان به وجود می‌آورد تمایل کم‌تری به پذیرش و اشتغال در فعالیت‌های گلخانه‌ای دارند. نتایج فراواکاوی آزادی و کرمی (۱۳۸۶) نیز تاییدکننده این حقیقت می‌باشد.

به‌طور مشابه بین میزان دارا بودن ادوات ساخت صنایع دستی و میزان پذیرش کشت گلخانه‌ای رابطه منفی و معنی‌داری وجود دارد. یعنی هر چه قدر که زن روستایی در زمینه ساخت صنایع دستی دارای امکانات بوده و به نوعی در این زمینه مشغول می‌باشد دیگر تمایل کم‌تری به شاغل شدن در زمینه کشت گلخانه‌ای از خود نشان می‌دهد. در مجموع به نظر می‌رسد ایجاد زمینه اشتغال در کشت گلخانه‌ای بیش‌تر مناسب بانوان روستایی و به‌ویژه دختران روستایی است که در حال حاضر کم‌تر مشغول در انجام اموری نظیر فعالیت‌های مزرعه‌ای، پرورش دام و طیور و یا تولید صنایع دستی می‌باشد. لذا ضروری است این افراد شناسایی و در اولویت قرار گیرند و البته محدودیت‌هایی که این گروه دارند مانند مشکلات اعتباری ایشان بایستی مد نظر برنامه‌ریزان قرار گیرد.

هر چه قدر بانوان روستایی از زمینه مساعدتری برای پذیرش کشت گلخانه‌ای و اشتغال در این امر برخوردار باشند، احساس نیاز بیشتری به آموزش‌های ترویجی نشان داده و علاقه‌مندی بیشتری به یادگیری اصول و روش‌های کشت گلخانه‌ای دارند که به نوعی نشان‌دهنده عزم جدی ایشان برای یادگیری و کاربست اطلاعات علمی در این زمینه می‌باشد. بی‌شک سرمایه‌گذاری آموزشی بر روی این دسته از بانوان و دختران روستایی از کارایی و اثربخشی قابل قبولی برخوردار خواهد بود.

تمایل و زمینه مساعدتری در زنان روستایی باسوادتر برای اشتغال به کشت گلخانه‌ای وجود دارد. با توجه به این که عموماً دختران جوان روستایی از سواد بیشتری برخوردارند به نظر می‌رسد این گروه از تمایل و علاقه بیشتری برخوردار باشند.

تحلیل رگرسیونی چند متغیری

نتایج حاصل از انجام رگرسیون گام به گام در جدول ۹ ملاحظه می‌گردد.

جدول ۹- نتایج حاصل از انجام رگرسیون

متغیرهای مستقل	B	SE B	Beta	t	sig t
ساعات کل اشتغال روزانه	۰/۷۳	۰/۰۲۸	۰/۱۸۳	-۲/۶۵۷	۰/۰۰۰
تعداد دام	-۰/۱۹	۰/۰۰۳	-۰/۴۳۵	-۶/۵۳۹	۰/۰۰۹
تعداد طیور	-۰/۱۶۹	۰/۰۴۴	-۰/۲۴۶	۳/۸۷۷	۰/۰۰۰
میزان زمین زراعی	-۰/۳	۰/۰۴۰	-۰/۴۶۱	۷/۵۵۶	۰/۰۰۰
میزان باغ	۰/۰۷۵	۰/۰۳۰	-۰/۱۵۱	-۲/۵۵۲	۰/۰۰۰
ابزار صنایع دستی	-۰/۴۱۳	۰/۲۱۶	-۰/۳۰۱	-۴/۶۳۵	۰/۰۱۶
میزان سواد همسر	۰/۲۵۷	۰/۱۰۴	۰/۱۴۹	-۲/۴۸۴	۰/۰۱۵

نتیجه تجزیه واریانس برای معادله رگرسیون ($F=29/017$ و $p=0$) معنی دار است و لذا می توان معادله مزبور را با نتایج دیگری که در جدول وجود دارد معتبر و قابل تحلیل دانست. مقدار R کل معادله برابر $0/871$ است یعنی رابطه متغیرهای مستقل ساعات کل اشتغال روزانه، تعداد دام، تعداد طیور، میزان زمین زراعی، میزان باغ، ابزار صنایع دستی و میزان سواد همسر در حد قابل توجهی است و از نظر آماری هم معنی دار است، ستون R^2 نشان می دهد که مجموعه ای از متغیرهای مستقل تا چه حد تغییرات متغیر وابسته را تبیین می کنند. در این جا R^2 کلی معادله برابر $0/759$ می باشد و در واقع می توان گفت بیش از ۷۵ درصد از واریانس متغیر وابسته (میزان پذیرش کشت گلخانه ای) ناشی از مجموعه متغیرهای فوق می باشد، که در این میان متغیر میزان زمین زراعی بیشترین تاثیر را دارا بوده است. کمترین نقش نیز مربوط به متغیر میزان سواد همسر است. مقدار R^2 به دست آمده در بالا مقداری است که برای جامعه نمونه محاسبه شده است. اما R^2 تعدیل شده ضریب همبستگی جامعه کل را نشان می دهد که در این جا برابر با $0/733$ می باشد. لازم به ذکر است که برای مقایسه تاثیر متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته از ضریب Beta استفاده شده چرا که برای محاسبه مقدار Beta کلیه متغیرهای مستقل موجود در معادله به متغیرهای استاندارد تبدیل گردیده اند به این ترتیب هر متغیری که عدد بزرگتری دارد، دارای وزن و تاثیر بیشتری بر متغیر وابسته می باشد.

حال با توجه به توضیحات ارائه شده، معادله رابطه متغیرهای مستقل با متغیر وابسته تحقیق به صورت زیر در می آید:

$$Y = -0/183X_1 - 0/435X_2 - 0/246X_3 - 0/461X_4 - 0/151X_5 - 0/301X_6 + 0/149X_7$$

که در آن:

$$\begin{aligned} X_1 &= \text{ساعات کل اشتغال روزانه} \\ X_2 &= \text{تعداد دام} \\ X_3 &= \text{تعداد طیور} \\ X_4 &= \text{میزان زمین زراعی} \\ X_5 &= \text{میزان باغ} \\ X_6 &= \text{ابزار صنایع دستی} \\ X_7 &= \text{میزان سواد همسر} \end{aligned}$$

همان گونه که مشاهده می شود تنها متغیر میزان سواد همسر دارای رابطه مثبت و معنی داری در معادله رگرسیون می باشد.

با توجه به سطح نسبتا پایین سواد همسران و پدران بانوان و دختران روستایی و مسایل فرهنگی که زنان به آن اشاره کرده اند، ضروری است نسبت به برگزاری جلسات توجیهی به منظور آشنا کردن هرچه بیشتر ایشان با ابعاد طرح و نیز جلب حمایت های بیشتر ایشان اقدام لازم به عمل آورد.

همچنین بایستی ترتیبی اتخاذ شود تا بانوان روستایی بتوانند از سقف کمک های فنی - اعتباری و نیز تسهیلات ارزان قیمت در نظر گرفته شده در این خصوص بهره مند شوند. این نکته با توجه به این که مردان دریافت وام و تسهیلات را به عنوان مهم ترین مشکل بر سر راه اشتغال بانوان در گلخانه اعلام داشته اند از اهمیت زیادی برخوردار بوده و می تواند به افزایش رضایت ایشان نیز از مقوله اشتغال بانوان منجر شود.

با توجه به این که $37/68$ درصد از نمونه عضو تعاونی بوده اند، زمینه مناسبی برای فعالیت های دسته جمعی در گروه هدف وجود دارد بنابراین ارائه آموزش ترویجی و تسهیلات به تعاونی های زنان گلخانه دار و تشویق تشکیل این تعاونی ها به اثربخشی فعالیت های ترویجی کمک خواهد نمود.

هر چه قدر بانوان روستایی از زمینه مساعدتری برای پذیرش کشت گلخانه ای و اشتغال در این امر برخوردار باشند، احساس نیاز بیشتری به آموزش های ترویجی نشان داده و علاقه مندی بیشتری به یادگیری اصول و روش های کشت گلخانه ای دارند که به نوعی نشان دهنده عزم جدی ایشان برای یادگیری و کاربردی

اطلاعات علمی در این زمینه می‌باشد. بی‌شک سرمایه‌گذاری آموزشی بر روی این دسته از بانوان و دختران روستایی از کارآیی و اثر بخشی قابل قبولی برخوردار خواهد بود. هر چه قدر موانع موجود بر سر راه اشتغال بانوان در کشت گلخانه‌ای بیش‌تر باشد میزان نیاز ایشان به کمک مردان خانواده افزایش می‌یابد لذا رهیافت ترویجی که در آن، گروه هدف تنها زنان باشد و یا به تفکیک دو گروه زنان و مردان بپردازد، اثربخشی لازم را نخواهد داشت.

منابع

- ۱- آزادی، ح. و ع. کرمی (۱۳۷۶). زنان روستایی، توسعه و تکنولوژی نوین، فراتحلیل، مجموعه مقالات گردهمایی زنان، مشارکت و کشاورزی، ناشر: تهران: فصل‌نامه اقتصاد کشاورزی و توسعه.
- ۲- امیری اردکانی، محمد (۱۳۸۵). «موانع مشارکت زنان روستایی در برنامه‌های ترویجی»، ماهنامه جهاد، شماره ۲۷۲، مرداد و شهریور ۸۵، صفحات ۴۲-۲۷.
- ۳- شفیعی و پورجاری (۱۳۸۴). تحلیل اقتصادی مسایل بازاریابی محصولات گلخانه‌ای استان کرمان، مجموعه مقالات همایش تکنولوژی تولیدات گلخانه‌ای، معاونت پژوهشی جهاد دانشگاهی واحد استان گیلان، شهریور ۱۳۸۴.
- ۴- شعبانعلی فمی، حسین؛ فرحناز رستمی و معصومه رحیم زاده (۱۳۸۶). «بررسی مقایسه‌ای انگاره‌های مشارکت زنان روستایی غیرسرپرست خانوار و سرپرست خانوار در فعالیت‌های کشاورزی تلفیقی»، ماهنامه جهاد، شماره ۲۷۶، فروردین و اردیبهشت ۸۶، صفحات ۸۷-۶۷.
- ۵- صابر، فیروزه (۱۳۸۱). راه کارهای توسعه کارآفرینی در ایران: راه کارهای تواناسازی در راستای برابری اقتصادی، اجتماعی و سیاسی در ایران، تهران، انتشارات روشنگران و مطالعات زنان.
- ۶- کرمی، عزت‌اله و نوذر منفرد (۱۳۷۶). پیامد به‌کارگیری تکنولوژی در زراعت برنج، مجموعه مقالات گردهمایی زنان، مشارکت و کشاورزی، ناشر: تهران، فصل‌نامه اقتصاد کشاورزی و توسعه.
- ۷- مهرابی بشرآبادی، حسین (۱۳۷۶). بررسی اثر پیشرفت تکنولوژی کشاورزی بر وضعیت اشتغال و آموزش زنان روستایی در ایران، مجموعه مقالات گردهمایی زنان، مشارکت و کشاورزی، ناشر: تهران: فصل‌نامه اقتصاد کشاورزی و توسعه.
- 8- ASIADHRRRA (Asian Partnership for the development of Human Resources in Asia), (2007). *Enhancing Rural women's voice in Agricultural policy Formation, prepared in International Seminar on Women Farmer's Role in the Development of Rural Asia, RDA, Suwon, Korea, 15-19 October 2007.*
- 9- Olowu, T. A. & Yahaya, M. K(1998). *Determination of Agricultural Information, Needs of Women Farmers: A case study of North-Central Nigeria, Journal of extension systems, Volume 14, PP. 39-54.*
- 10- Taley, R.S. & S.M. Taley(2000). *Training Need In Greenhouse Microclimate Management to Maharashtra Rural Women (INDIA), in web: <http://www.ishs.com>*